

Wprowadzenie

Współczesne społeczeństwa demokratyczne stoją w obliczu złożonych wyzwań: polaryzacji społecznej, dezinformacji, kryzysów migracyjnych i klimatycznych, napięć związanych z tożsamością oraz erozji zaufania do instytucji publicznych. W tym kontekście edukacja obywatelska nabiera szczególnego znaczenia jako narzędzie nie tylko przekazywania wiedzy o instytucjach państwa, ale przede wszystkim jako proces formowania postaw odpowiedzialności, solidarności, zaangażowania społecznego i krytycznego myślenia. Jak podkreślają Niemi i Junn (1998), skuteczna edukacja obywatelska nie polega wyłącznie na nauczaniu „czym jest demokracja”, lecz na przygotowywaniu młodych ludzi do aktywnego uczestnictwa w jej codziennym współtworzeniu.

Publikacja *Społeczeństwo zaangażowane. Inspiratorium dla edukacji obywatelskiej* wychodzi naprzeciw tej potrzebie, oferując wieloaspektowe podejście do edukacji obywatelskiej zgodne z wartościami otwartości, równości, partycypacji i empatii. Oparta na interdyscyplinarnym podejściu oraz aktualnych badaniach pedagogicznych, socjologicznych i politologicznych, stanowi próbę odpowiedzi na pytanie: jak wychowywać obywateli zdolnych do współodpowiedzialności za dobro wspólne w pluralistycznym świecie?

W ostatnich latach obserwujemy renesans badań nad edukacją obywatelską, szczególnie w ujęciu kompetencyjnym. Badania OECD (2020) w ramach projektu *Global Competence Framework* wskazują, że kształtowanie kompetencji społecznych i obywatelskich – takich jak dialog, empatia, rozumienie złożonych perspektyw kulturowych i politycznych – staje się fundamentem skutecznego funkcjonowania młodzieży w zglobalizowanym świecie. Podobnie raport *Educating for Civic Reasoning and Discourse* (National Academy of Education, 2021) akcentuje rolę edukacji obywatelskiej jako przestrzeni rozwijania zdolności do uczestnictwa w demokratycznym dyskursie, przy zachowaniu poszanowania różnorodności i podstawowych wartości konstytucyjnych.

Struktura publikacji opiera się na czterech komplementarnych rozdziałach tematycznych. Pierwszy z nich – *Fundamentalne wartości edukacji obywatelskiej: w stronę budowania społeczeństwa otwartego* – dotyczy aksjologicznych podstaw zaangażowanego obywatelstwa, takich jak wolność, prawa człowieka, znaczenie społeczeństwa obywatelskiego czy lokalne formy sprawczości. Zgodnie z koncepcją Amartyi Sena (2009), wolność nie może być rozumiana wyłącznie jako brak ograniczeń, ale jako realna zdolność do uczestniczenia w życiu społecznym i politycznym.

Drugi rozdział – *Ja obywatel_ka: różnorodność, równość i partycypacja społeczna* – eksploruje tematykę równości, różnorodności i społecznej partycypacji, wskazując na znaczenie edukacji antydyskryminacyjnej, klimatycznej, zdrowotnej i seksualnej. W duchu podejścia intersekcjonalnego (Crenshaw, 1991), autorzy i autorki podkreślają, że kształtowanie obywatelskiej tożsamości musi uwzględniać złożoność współczesnych tożsamości społecznych i kulturowych.

Trzeci rozdział – *Kompetencje społeczne a aktywności obywatelskie* – prezentuje edukację jako proces kształtowania umiejętności praktycznych: od wolontariatu, przez krytyczne myślenie i przedsiębiorczość, po zaangażowanie ekologiczne i empatyczne. Odwołując się do badań Joela Westheimera (2004), publikacja ukazuje trzy modele obywatelstwa: obywatela odpowiedzialnego, partycypacyjnego i zaangażowanego krytycznie – wszystkie obecne w prezentowanych propozycjach dydaktycznych.

Czwarty rozdział – *Szkola: otwarte przestrzenie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego* – skupia się na szkole jako przestrzeni codziennego obywatelstwa. Autorzy analizują, jak budować kapitał społeczny, wzmacniać autonomię uczniów, wdrażać mediacje rówieśnicze, przeciwdziałać manipulacjom informacyjnym oraz wspierać dobrostan psychiczny – tematy, które są również przedmiotem debat w literaturze międzynarodowej (Biesta, 2011; Levinson, 2012; Hoskins i in., 2023).

Inspiratorium to nie tylko zbiór tekstów teoretycznych, lecz także praktyczne narzędzie edukacyjne – zachęta do krytycznego myślenia, współpracy i działania. Wspiera nauczycieli i nauczycielki w tworzeniu edukacji obywatelskiej jako procesu dynamicznego, włączającego i otwartego na dialog. Jak zauważa Martha Nussbaum (2010), demokracja potrzebuje obywateli zdolnych do refleksji, uważności, współodczuwania i działania – a zatem edukacji, która wspiera rozwój tych właśnie zdolności. Podobną wizję społeczeństwa otwartego, opartego na racjonalnej debacie, pluralizmie i odpowiedzialności moralnej, proponował Karl Popper (1945/2003), ostrzegając, że wolność polityczna bez edukacji obywatelskiej łatwo przeradza się w tyranie większości lub dominację demagogii.

Publikacja *Spółeczeństwo zaangażowane. Inspiratorium dla edukacji obywatelskiej*, to książka dla nas niezwykle ważna. Wynika ona nie tylko z naszych naukowych i zawodowych doświadczeń, ale przede wszystkim powstała z myślą o osobach pracujących z młodymi ludźmi w zakresie spotkań wokół edukacji obywatelskiej. Mamy nadzieję, że publikacja będzie żyła i stanowiła inspirację do ciekawych, choć niekiedy trudnych dyskusji.

Żywimy nadzieję, że nasza książka stanowić będzie cenne i wszechstronne źródło wiedzy zarówno dla nauczycieli, jak i uczniów oraz uczennic, poszukujących inspiracji do twórczego i odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu społecznym. Publikacja łączy solidne podstawy teoretyczne z bogactwem praktycznych propozycji dydaktycznych, umożliwiając kształtowanie postaw opartych na wartościach równości, otwartości, dialogu i współpracy¹. Dzięki interdyscyplinarnemu ujęciu oraz oparciu na aktualnych badaniach, publikacja pomaga zrozumieć złożoność współczesnych wyzwań demokratycznych i oferuje narzędzia do ich świadomego podejmowania w codziennej pracy edukacyjnej. Jest to materiał, który nie tylko poszerza kompetencje pedagogiczne, ale również wzmacnia sprawczość młodych ludzi, przygotowując ich do roli aktywnych, krytycznie myślących i empatycznych obywateli w świecie pełnym wyzwań i różnorodnych perspektyw.

W tym miejscu chcielibyśmy podziękować za osobiste i zawodowe inspiracje prof. Kazimierzowi Przyszczypkowskiemu, naszemu Przyjacielowi i Nauczycielowi, który pozwolił nam, po ciekawych, ale często trudnych i burzliwych dyskusjach, rozwinąć zawodowe skrzydła. Dziękujemy za nieustanne otwieranie nowych przestrzeni do dociekań nie tylko naukowych i wspieranie naszych działań. Książka ta jest właśnie jedną z takich inspiracji.

Powstanie pracy wiązało się z zaangażowaniem wielu osób. Dziękujemy Autorom i Autorom tekstów, wybitnym znawcom swoich tematów, za wymagające dyskusje i naukową iskrę w rozwój edukacji obywatelskiej. Jesteśmy Wam wdzięczni za przyjęcie zaproszenia i współtworzenie tej publikacji. Szczególne słowa podziękowania składamy dziekanowi Wydziału Studiów Edukacyjnych UAM prof. Waldemarowi Segietowi, za życzliwe i niezawodne wsparcie, bez którego niniejsza publikacja nie mogłaby powstać.

Serdecznie dziękujemy recenzentkom tego tomu, prof. Violetcie Kopińskiej oraz prof. dr hab. Inecie Nowosad, za cenne wskazówki oraz życzliwe i interdyscyplinarne podejście do recenzowanych tekstów.

Izabela Cytlak, Joanna Jarmużek, Tomasz Herzog

LITERATURA

- Biesta, G. (2011). *Good education in an age of measurement: Ethics, politics, democracy*. Routledge.
Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299. <https://doi.org/10.2307/1229039>.

¹ „Społeczeństwo zaangażowane” to nie tylko książka, ale zaproszenie do wspólnego tworzenia edukacji obywatelskiej, która ma szczególne znaczenie dla budowania społeczeństwa aktywnego i demokratycznego. Dlatego przygotowaliśmy dla Was inspiracje dla wspólnej pracy, oznaczone w tekście wyróżniającym kolorem. Mamy nadzieję, że staną się dla Was wsparciem w budowaniu ciekawych dyskusji, projektów, wzajemnego poznania i wspólnych działań.

- Hoskins, B., Janmaat, J.G., Villalobos, C. (2023). *Education, democracy and inequality: Political engagement and citizenship education in Europe*. Palgrave Macmillan.
- Levinson, M. (2012). *No citizen left behind*. Harvard University Press.
- National Academy of Education. (2021). *Educating for civic reasoning and discourse*. National Academy of Education. <https://naeducation.org/educating-for-civic-reasoning-and-discourse/>.
- Niemi, R.G., Junn, J. (1998). *Civic education: What makes students learn*. Yale University Press.
- Nussbaum, M.C. (2010). *Not for profit: Why democracy needs the humanities*. Princeton University Press.
- OECD. (2020). *Global competence for an inclusive world*. Organisation for Economic Co-operation and Development. <https://www.oecd.org/education/global-competency-for-an-inclusive-world.htm>.
- Popper, K.R. (2003). *The open society and its enemies* (Vol. 1, 2). Routledge. (Original work published 1945).
- Sen, A. (2009). *The idea of justice*. Harvard University Press.
- Westheimer, J. (2024). *What kind of citizen? Educating our children for the Common Good*. Teachers College Press, Columbia University.